

6

ધંધાકીય વ્યવસ્થાનાં સ્વરૂપો-2 (Forms of Business Organisation-2)

આ પ્રકરણમાં તમે શું શીખશો ?

(I) સહકારી મંડળી

6.1 સહકારી મંડળીનો અર્થ

6.1.1 લાક્ષણિકતાઓ

6.1.2 ફાયદા

6.1.3 મર્યાદાઓ

(II) સંયુક્ત હિસ્સાવાળી કંપની

6.2 કંપનીનો અર્થ અને વ્યાખ્યા

6.2.1 લાક્ષણિકતાઓ

6.2.2 ફાયદા

6.2.3 મર્યાદાઓ

6.2.4 પ્રકારો :

(A) ખાસ કાયદા દ્વારા અસ્તિત્વમાં આવતી કંપની

(B) સભ્યસંખ્યાની દૃષ્ટિએ

(C) વર્ચસ્વની દૃષ્ટિએ

(D) નોંધણીના સ્થાનની દૃષ્ટિએ

6.2.5 કંપનીની સ્થાપનાવિધિ

6.3 ભાગીદારી પેઢી અને કંપની વચ્ચે તફાવત

6.4 ખાનગી કંપની અને જાહેર કંપની વચ્ચે તફાવત

6.5 સહકારી મંડળી અને કંપની વચ્ચે તફાવત

(I) સહકારી મંડળી (Co-Operative Society)

વૈયક્તિક માલિકી, ભાગીદારી અને કંપની ત્રણેય ધંધાકીય વ્યવસ્થાનાં સ્વરૂપો હોવા છતાં તેમનો પ્રાથમિક હેતુ નફાનો છે. નફો મેળવવા માટે આ ત્રણેય સ્વરૂપો ગ્રાહકોનું અનેક રીતે શોષણ કરી શકે છે. દા.ત., હલકી ગુણવત્તાવાળી વસ્તુ આપે, કિંમત વધારે વસૂલ કરે, વસ્તુનાં કાળાંબજાર કરે વગેરે. સહકારી મંડળી ધંધાકીય વ્યવસ્થાનું સ્વરૂપ હોવા છતાં તેનાં વિશિષ્ટ લક્ષણોને કારણે અન્ય ધંધાકીય વ્યવસ્થાનાં સ્વરૂપો કરતાં જુદી પડે છે. “વિના સહકાર નહિ ઉદ્ધાર”ના સૂત્રને અમલમાં મૂકે છે. “પ્રત્યેક સર્વને માટે અને સર્વ પ્રત્યેકને માટે” (Each for all and all for each)ના હેતુથી અસ્તિત્વમાં આવે છે.

6.1 અર્થ

સહકારી મંડળી એ સ્વૈચ્છિક ધંધાકીય વ્યવસ્થાનું સ્વરૂપ છે. જેમાં પરસ્પર સમાન હિત ધરાવતી વ્યક્તિઓ સ્વેચ્છાએ જોડાય છે. વ્યક્તિઓ પોતાનો નિશ્ચિત હેતુ પાર પાડવા માટે સહકારી મંડળીની રચના કરે છે. સહકારી મંડળીનો ઉદ્દેશ સભ્યો વચ્ચે પરસ્પર સહકાર સાધીને સભ્યોના આર્થિક હિતનું સંવર્ધન સાધવાનો છે. સહકારી મંડળીની સરળ શબ્દોમાં વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે આપી શકાય. સહકારી મંડળી એવી ધંધાકીય વ્યવસ્થાનું સ્વરૂપ છે જેમાં વ્યક્તિઓ પોતાના આર્થિક હિતના સંવર્ધન માટે સમાનતાનાં ધોરણે સ્વૈચ્છિક રીતે જોડાય છે.

6.1.1 લાક્ષણિકતાઓ :

(1) સ્વૈચ્છિક મંડળ : સ્વૈચ્છિક રીતે જોડાયેલી વ્યક્તિઓનું મંડળ છે. વ્યક્તિઓ સમાનતાનાં ધોરણે મંડળીમાં જોડાય છે.

(2) સરળ સ્થાપનાવિધિ : કંપની કરતાં સહકારી મંડળીની સ્થાપનાવિધિ સરળ છે. ઓછામાં ઓછી દસ વ્યક્તિઓ સંગઠિત થઈ સહકારી મંડળીના કાયદા અન્વયે સહકારી મંડળીના રજિસ્ટ્રાર સમક્ષ મંડળીની નોંધણી કરાવી શકે છે. નોંધણી થતાં જ મંડળીને કાયદેસરનું અલગ વ્યક્તિત્વ પ્રાપ્ત થાય છે.

(3) સભ્યોની સમાનતા : સહકારી મંડળીમાં સભ્યોને સમાન હક અને સમાન તક મળે છે. મૂડીરોકાણ કે અન્ય કોઈ કારણસર સભ્યો વચ્ચે ભેદભાવ રાખવામાં આવતો નથી.

(4) અલગ વ્યક્તિત્વ : સહકારી મંડળીની નોંધણી થતાં તેને તેના સભ્યોથી અલગ કાયદેસરનું વ્યક્તિત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. સભ્યપદની પ્રાપ્તિ કે સભ્યપદના અંતથી તેના અસ્તિત્વ ઉપર કોઈ અસર થતી નથી.

(5) લોકશાહી વહીવટ : સભ્યોએ ચૂંટેલા પ્રતિનિધિઓ મંડળીનું સંચાલન કરે છે. કંપનીમાં શેરદીઠ મતાધિકાર હોય છે; પરંતુ સહકારી મંડળીમાં સભ્યદીઠ મતાધિકાર હોય છે. સહકારી મંડળીમાં મૂડીને નહિ; પરંતુ ‘માનવી’ને મહત્ત્વ આપવામાં આવે છે. વહીવટી સમિતિ માટેની ચૂંટણીમાં કોઈ પણ સભ્ય ઉમેદવારી કરી શકે છે, વહીવટમાં ભાગ લઈ શકે છે. કંપની સ્વરૂપ કરતાં મંડળીમાં સાચે જ લોકશાહી રીતે વહીવટ થાય છે. આથી સહકારી મંડળીને લોકશાહીની તાલીમશાળા કહેવામાં આવે છે.

(6) સેવાનો મુખ્ય હેતુ : સહકારી મંડળીનો મુખ્ય હેતુ સભ્યોની સેવાનો છે. નફાનો હેતુ ગૌણ છે. સેવાના હેતુ દ્વારા સભ્યોનો આર્થિક ઉત્કર્ષ કરવાનો છે. સભ્યોનું જીવનધોરણ ઊંચું આવે અને તેઓ સ્વાશ્રયી બને તે માટેના પ્રયત્નો સહકારી મંડળી કરે છે. દા.ત., ગ્રાહકોની સહકારી મંડળીનો ઉદ્દેશ સભ્યોને યોગ્ય ગુણવત્તાવાળી વસ્તુઓ વાજબી કિંમતે પૂરી પાડવાનો છે.

(7) નફાની યોગ્ય વહેંચણી : મુખ્ય હેતુ સેવાનો હોવા છતાં ‘આવકનો વધારો’ થાય તો આવો નફો મંડળીના સભ્યો વચ્ચે કાયદાની જોગવાઈઓને આધીન રહી ડિવિડન્ડ તરીકે વહેંચવામાં આવે છે. બાકી વધતો નફો સભ્યો કે સમાજનાં કલ્યાણ માટે વપરાય છે.

(8) શેરની ઓછી કિંમત : સહકારી મંડળીના શેરની કિંમત ઓછી હોવાને કારણે ઓછી આવક ધરાવતી વ્યક્તિ પણ શેર ખરીદી મંડળીનો સભ્ય થઈ શકે છે. કેટલીક વખત શેરની રકમ એક સામટી ભરવાને બદલે હપતાથી ભરવાની સગવડ પણ સભ્યને આપવામાં આવે છે.

(9) સભ્યદીઠ મતાધિકાર : મંડળીમાં સભ્ય ગમે તેટલી સંખ્યામાં શેર ધારણ કરતો હોવા છતાં એક જ મત આપી શકે છે. સભ્ય દીઠ એક મતના સિદ્ધાંત મુજબ પ્રતિનિધિઓ ચૂંટાય છે. સભ્યોમાં સમાનતા અને ભાઈચારો વધે અને તેમનાં જ્ઞાનમાં વૃદ્ધિ થાય તે માટે મંડળી પરિષદ, તાલીમવર્ગોનું આયોજન કરે છે.

(10) રાજકારણ અને ધર્મથી અલિપ્ત સંસ્થા : સહકારી મંડળીમાં ધર્મ, જ્ઞાતિ અને જાતિના ભેદભાવ વગર દરેકને માટે સભ્યપદ ખુલ્લું હોય છે. ધર્મ કે રાજકીય સિદ્ધાંતો પ્રમાણે મંડળી હોઈ શકે નહિ. આથી સહકારી મંડળી રાજકારણ અને ધર્મથી અલિપ્ત હોય છે.

(11) અનિયંત્રિત સભ્યસંખ્યા : વધુ ને વધુ વ્યક્તિઓ મંડળીના સભ્ય બની તેમનાં આર્થિક હિતોનું સંવર્ધન કરી શકે તે ઉદ્દેશથી સભ્યસંખ્યા ઉપર નિયંત્રણ નથી.

6.1.2 ફાયદા :

(1) સરળ સ્થાપનાવિધિ : સહકારી મંડળીની સ્થાપના માટે લાંબી કાયદાકીય વિધિની જરૂર નથી. માત્ર દસ વ્યક્તિઓ સ્વૈચ્છિક રીતે સંગઠિત થઈ સહકારી મંડળીના રજિસ્ટ્રાર પાસે નોંધણી કરાવી શકે છે.

(2) કાયમી અસ્તિત્વ : સહકારી મંડળીને તેની નોંધણી થતાં જ તેના સભ્યોથી અલગ કાયદેસરનું અસ્તિત્વ મળે છે. સભ્યોનાં મૃત્યુ, નાદારી કે રાજીનામું આપવાને કારણે મંડળીનાં અસ્તિત્વને આંચ આવતી નથી. આ અર્થમાં મંડળી લાંબું આયુષ્ય ભોગવે છે.

(3) ખુલ્લું સભ્યપદ : સમાન હિત ધરાવતી વ્યક્તિઓ માટે સભ્યપદ ખુલ્લું હોય છે. ધર્મ, જ્ઞાતિ, જાતિ કે આર્થિક સ્થિતિ સભ્યપદ મેળવવામાં અવરોધરૂપ બનતી નથી.

(4) સભ્યોની મર્યાદિત જવાબદારી : મંડળીના સભ્યોની જવાબદારી તેમણે મંડળીના ખરીદેલા શેર પૂરતી જ મર્યાદિત રહે છે.

(5) સરકારી સહાય : મંડળીને સભ્યલક્ષી અને સમાજલક્ષી કાર્યો કરવા માટે સરકાર દ્વારા નાણાકીય સહાય આપવામાં આવે છે. આવી સહાય લોન, અનુદાન, સબસીડી સ્વરૂપે હોય છે.

(6) લોકશાહી વહીવટ : મંડળીના સભ્યને વ્યક્તિદીઠ એક જ મત આપવાનો હોય છે. નિર્ણયો બહુમતીથી લેવાય છે. દરેક સભ્યને ચૂંટણીમાં ઊભા રહેવાનો, મત આપવાનો, ચર્ચામાં ભાગ લેવાનો અને પોતાના પ્રતિનિધિ ચૂંટવાનો અધિકાર છે. સભ્યો દ્વારા ચૂંટાયેલ કારોબારી સમિતિ લોકશાહી ઢબે મંડળીનો વહીવટ ચલાવે છે.

(7) ઓછો વહીવટી ખર્ચ : સહકારી મંડળી કરકસરના સિદ્ધાંતોને વરેલી છે. સંચાલનમાં સભ્યોની માનદ્ સેવા મળે છે. વહીવટ પણ કરકસરથી ચાલે છે અને જાહેરાત ખર્ચ કરવો પડતો નથી.

(8) નિશ્ચિત ગ્રાહકવર્ગ : મોટા ભાગે સભ્યો જ ગ્રાહક હોય છે. સભ્યો નિશ્ચિત હોય છે અને તેમને વસ્તુઓનું વેચાણ થાય છે.

(9) વેપારી સંસ્થાઓ સામે સબળ હરીફ : વેપારી સંસ્થાઓ કેટલીક વાર વધુ નફો મેળવવાની લાલચમાં ભેળસેળ, છેતરપિંડી, કાળાંબજાર વગેરેને પોષે છે. સહકારી મંડળી સભ્યોના આર્થિક ઉત્કર્ષ, સામાજિક અને આર્થિક ન્યાયની ખાતરી આપતી હોવા ઉપરાંત વેપારી સંસ્થાઓ દ્વારા આચરવામાં આવતી ગેરરીતિઓથી મુક્ત હોવાથી વેપારી સંસ્થાઓ સામે સબળ હરીફ તરીકે ઊભી રહી શકે છે.

(10) સમાજ માટે કલ્યાણકારી પ્રવૃત્તિઓ : સહકારી મંડળીઓ તેમના નફા અને અનામત ભંડોળમાંથી સમાજ માટે કલ્યાણકારી પ્રવૃત્તિઓ હાથ ધરે છે. ઓછા મૂલ્યે અથવા વિનામૂલ્યે તબીબી નિદાન કેમ્પ યોજે છે. દવાખાનાં, શાળા, બાગબગીચાની સેવા ઊભી કરે છે અને જાળવણીની વ્યવસ્થા કરે છે.

(11) લોકશાહીની તાલીમ શાળા : મંડળીના સંચાલનમાં લોકશાહીનું પ્રાધાન્ય છે. મૂડી કરતાં માનવીને મહત્વ આપવામાં આવે છે. સભ્યોનું મહત્વ જળવાઈ રહેતું હોવાથી લોકશાહી જીવંત રહે છે. આથી સહકારી મંડળી લોકશાહી વ્યવસ્થાના આદર્શ સિદ્ધાંતોનું શિક્ષણ આપતી તાલીમ શાળા છે.

(12) સભ્યોનો આર્થિક ઉત્કર્ષ અને વિકાસ : સહકારી મંડળી તેના સભ્યોના આર્થિક વિકાસમાં મહત્વનું યોગદાન આપે છે. દા.ત., ગ્રાહકોની સહકારી મંડળીઓ સભ્યોને રોજબરોજના વપરાશની યોગ્ય ગુણવત્તાવાળી વસ્તુઓ વાજબી ભાવે પૂરી પાડે છે. મધ્યસ્થીઓ દ્વારા ગ્રાહકોનું થતું આર્થિક શોષણ અટકાવે છે. આ જ પ્રમાણે ઉત્પાદકોની સહકારી મંડળીઓ સભ્યોને કાચોમાલ, સાધનો, ઓજારો વગેરે વાજબી ભાવે પૂરાં પાડે છે. નાના ઉત્પાદકો સરળતાથી ઉત્પાદન કરી આર્થિક ઉન્નતિ કરી શકે છે. ખાંડ, દૂધ, ચર્મ, કપાસ જેવાં ક્ષેત્રે સહકારી મંડળીઓએ ખૂબ વિકાસ સાધ્યો છે.

6.1.3 મર્યાદાઓ :

(1) મૂડીની મર્યાદા : વધુ મૂડી એકઠી કરવાનું મુશ્કેલ છે. શેરની ઓછી કિંમત, સભ્યો આર્થિક રીતે નબળા વર્ગના અને સભ્યદીઠ મતાધિકાર હોવાથી વધુ શેર ખરીદવાનું આકર્ષણ ઓછું રહેવાને કારણે મૂડીની મર્યાદા રહે છે.

(2) કાર્યક્ષમ વહીવટનો અભાવ : સભ્યોના પ્રતિનિધિ તેવા મંડળીના સંચાલકો માનદ્ સેવા આપે છે. માનદ્ સેવાને કારણે તેઓ મંડળીના સંચાલન અને વહીવટ પ્રત્યે અંગત રસ ન પણ દાખવે, ઉપરાંત તેમની પાસે વિશિષ્ટ જ્ઞાન, ધંધાકીય અનુભવ અને સમયનો અભાવ હોઈ શકે તોપણ મંડળીના વહીવટમાં બિનકાર્યક્ષમતા પ્રવેશે છે. જૂથબંધી અને અંગત હિતને કારણે ગેરવહીવટ સર્જાય છે.

(3) રાજકીય હસ્તક્ષેપ : વિવિધ રાજકીય પક્ષો મંડળી ઉપર પોતાનું વર્ચસ્વ મેળવવા માટે પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે પ્રયત્ન કરતા હોય છે. મંડળી રાજકીય અસર નીચે કામ કરે ત્યારે ધંધાકીય સ્વાતંત્ર્ય જોખમાય છે. પરિણામે લોકશાહીનાં મૂલ્યો જોખમાય છે.

(4) સભ્યો વચ્ચે અસહકાર : મંડળીના સભ્યોમાં વફાદારીનો અભાવ હોય, સભ્યોમાં પરસ્પર કુસંપ, સંઘર્ષ, જૂથબંધી, સ્વાર્થવૃત્તિ પ્રવેશે ત્યારે સહકારની સંસ્થામાં અસહકારનું નિર્માણ થાય છે. આ બધાંને પરિણામે સહકારી મંડળી સમાન હિત ધરાવતી વ્યક્તિઓનું સંગઠન હોવા છતાં સહકારના લાભ મેળવી શકતી નથી.

(II) સંયુક્ત હિસ્સાવાળી કંપની (Joint Stock Company)

ઔદ્યોગિક ક્રાંતિ પછી યંત્રો દ્વારા માંગની અપેક્ષાએ મોટા પાયા ઉપર ઉત્પાદન થવા લાગ્યું. મોટા પાયા ઉપર મૂડીની જરૂરિયાત સાથે જોખમનું પ્રમાણ પણ વધ્યું. આ પરિસ્થિતિમાં ધંધાકીય વ્યવસ્થાનાં સ્વરૂપ તરીકે વૈયક્તિક માલિકી કે ભાગીદારી પેઢી અનુકૂળ ન આવે તે સ્વાભાવિક છે. વૈયક્તિક માલિકી અને ભાગીદારી પેઢીની મુખ્ય મર્યાદાઓમાં અમર્યાદિત જવાબદારી, મૂડીની મર્યાદા, ટૂંકું આયુષ્ય વગેરે હતી. મોટા પાયા ઉપર ધંધાકીય પ્રવૃત્તિ કરવા માટે વિશાળ પ્રમાણમાં મૂડીની જરૂરિયાત સાથે મૂડીની સલામતી, જવાબદારી અને જોખમની વહેંચણી, કાર્યદક્ષ સંચાલન વગેરે અનેક પ્રશ્નોના ઉકેલરૂપે નવી ધંધાકીય વ્યવસ્થાનો ઉદ્ભવ થયો, જેને સંયુક્ત હિસ્સાવાળી કંપની (Joint Stock Company) કહેવામાં આવે છે. જેને આપણે ટૂંકમાં કંપની તરીકે ઓળખીશું. કંપની સ્વરૂપના વિકાસથી વેપાર-ઉદ્યોગને ઝડપી વેગ મળ્યો છે. આથી કંપનીને આર્થિક વિકાસના એન્જિન તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. ભારતમાં કંપની ઉપરના નિયમન માટે 1956નો કંપનીધારો અમલમાં હતો. હવે તા. 01-04-2014 થી 2013નો કંપનીધારો અમલમાં આવેલ છે.

6.2 કંપનીનો અર્થ અને વ્યાખ્યા

કંપની એ સમાન હેતુઓ માટે કાયદાથી અસ્તિત્વમાં આવતી કૃત્રિમ વ્યક્તિ છે. કાયદાની દૃષ્ટિએ કંપની એ કૃત્રિમ, અદૃશ્ય અને અમૂર્ત વ્યક્તિ છે. (Company is an artificial, invisible and intangible person in eyes of law.) 2013ના કંપનીધારામાં જણાવ્યા પ્રમાણે “કંપની એટલે આ કાયદા હેઠળ અથવા અગાઉના કોઈ પણ કાયદા હેઠળ સ્થપાયેલ કંપની.” આ વ્યાખ્યા સ્પષ્ટ કરે છે કે કંપની એ કાયદાનું સર્જન છે.

6.2.1 લાક્ષણિકતાઓ :

(1) કાયદેસરનું વ્યક્તિત્વ : કંપનીની નોંધણી થતાં કંપનીને અલગ કાનૂની વ્યક્તિત્વ મળે છે. કંપની પોતાનાં નામથી કોર્ટમાં દાવો માંડી શકે છે, કરાર કરી શકે છે અને કંપની સામે કાયદેસર કાર્યવાહી થઈ શકે છે.

(2) કાયમી અસ્તિત્વ : કાયદાથી કંપનીને અલગ અસ્તિત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. કંપની તેના સભ્યોથી અલગ અસ્તિત્વ ધરાવતી હોવાથી સભ્યોનાં મૃત્યુ, નાદારી જેવા પ્રસંગોથી કંપનીના અસ્તિત્વને અસર થતી નથી. ફડયાની પ્રક્રિયાથી જ કંપનીનો અંત લાવી શકાય છે.

(3) મૂડીનું નાના હિસ્સામાં વિભાજન : કંપનીની મૂડીને નાના નાના હિસ્સામાં વહેંચવામાં આવે છે. આ દરેક હિસ્સાને શેર કહેવામાં આવે છે. શેર બહાર પાડી કંપની વિશાળ પાયા ઉપર મૂડીભંડોળ એકત્રી કરી શકે છે. શેર ખરીદનાર કંપનીનો શેરહોલ્ડર ગણાય છે.

(4) શેરની સરળ ફેરબદલી : કંપની અને કાયદાની જોગવાઈઓને આધીન રહી શેરહોલ્ડર કંપનીના શેર વેચી શકે છે અને ખરીદી શકે છે. શેરની ફેરબદલી એ કંપનીનું મહત્વનું લક્ષણ છે.

(5) સામાન્ય મહોર (Common Seal) : કરારો, શેરપ્રમાણપત્રો, દસ્તાવેજો અને રોજબરોજના વ્યવહારોમાં કંપનીની સંમતિ દર્શાવવા માટે સામાન્ય મહોર લગાવવામાં આવે છે.

(6) સંચાલન : કંપની કૃત્રિમ વ્યક્તિ હોવાથી કંપનીના આવેદનપત્ર (Memorandum of Association) અને નિયમનપત્ર (Articles of Association)ને આધીન રહી સંચાલકમંડળ (Board of Directors) કંપનીનું સંચાલન કરે છે. શેરહોલ્ડરો પોતાનામાંથી પ્રતિનિધિ તરીકે ચૂંટે છે જેને સંચાલક (Director) કહે છે. સંચાલકો સામૂહિક રીતે સંચાલક મંડળ તરીકે ઓળખાય છે, જે કંપનીનું સંચાલન સંભાળે છે. આમ કંપનીમાં માલિકી અને સંચાલન બંને અલગ છે.

(7) સભ્યનો દરજ્જો : કંપનીમાં સંચાલન અને માલિકી અલગ હોવા ઉપરાંત કંપનીને અલગ કાનૂની કૃત્રિમ વ્યક્તિત્વ મળતું હોવાથી કોઈ સભ્ય કંપની વતી કરાર કરી શકે નહિ કે સભ્યના કોઈ કૃત્યથી કંપની બંધનકર્તા બની શકે નહિ; પરંતુ સભ્ય કંપની સાથે કરાર કરી શકે.

(8) સભ્યસંખ્યા : ખાનગી કંપનીમાં ઓછામાં ઓછા 2 અને વધુમાં વધુ સભ્યોની સંખ્યા 200 હોય છે. જાહેર કંપનીમાં ઓછામાં ઓછા 7 સભ્યો પરંતુ વધુમાં વધુ સભ્યસંખ્યા પર કોઈ નિયંત્રણ નથી.

(9) સભ્યોની જવાબદારી : સભ્યોની જવાબદારી મર્યાદિત કે અમર્યાદિત હોઈ શકે છે. શેરથી મર્યાદિત જવાબદારીવાળી કંપનીના સભ્યોની જવાબદારી તેમણે ધારણ કરેલા શેરની રકમ પૂરતી જ મર્યાદિત હોય છે. વાસ્તવમાં અમર્યાદિત જવાબદારીવાળી કંપનીઓ ઘણી જ ઓછી જોવા મળે છે. સભ્યોની જવાબદારી મર્યાદિત છે કે અમર્યાદિત તે કંપનીના આવેદનપત્રમાં જણાવવામાં આવે છે.

(10) મૂળભૂત અધિકારો : કાયદાથી કંપનીને અલગ કાનૂની અસ્તિત્વ મળે છે; પરંતુ કંપની દેશની નાગરિક નથી. તેથી નાગરિકને પ્રાપ્ય તેવા મૂળભૂત અધિકારો કંપનીને મળતા નથી.

(11) શેરદીઠ મતાધિકાર : કંપનીના સભ્યો તેમની પાસે જેટલી સંખ્યામાં શેર ધરાવતાં હોય તેટલા મત આપી શકે છે. શેરની સરળ ફેરબદલી અને શેરદીઠ મત એ કંપનીની આગવી લાક્ષણિકતાઓ છે.

6.2.2 ફાયદા :

(1) વિશાળ મૂડીભંડોળ : કંપની તેની મૂડીને નાના નાના હિસ્સામાં એટલે કે શેરમાં વહેંચી નાંખે છે. શેરદીઠ મતાધિકાર હોવાથી વધુ શેર ખરીદવાનું આકર્ષણ રહે છે. પરિણામે કંપની વિશાળ મૂડી એકઠી કરી શકે છે.

(2) શેરની સરળ ફેરબદલી : માન્ય શેરબજારમાં શેરની લે-વેચ સરળતાથી થઈ શકતી હોવાથી કંપનીનો સભ્ય ઇચ્છે ત્યારે શેર વેચી નાણાં મેળવી શકે છે અને જરૂરિયાત પ્રમાણે શેર ખરીદી શકે છે. જોકે ખાનગી કંપનીના શેરની ફેરબદલી ઉપર નિયંત્રણ છે.

(3) સભ્યોની મર્યાદિત જવાબદારી : શેરથી મર્યાદિત જવાબદારીવાળી કંપનીના સભ્યોની જવાબદારી તેમણે ખરીદેલા શેરની મૂળ કિંમત પૂરતી જ મર્યાદિત હોય છે. કંપની ફડયામાં જાય કે કંપનીનું વિસર્જન થાય તેવા સંજોગોમાં તેમણે શેરની મૂળ કિંમત કરતાં વધારાનાં નાણાં ચૂકવવાના રહેતા નથી.

(4) અલગ વ્યક્તિત્વ અને લાંબું આયુષ્ય : કાયદા દ્વારા કંપનીને તેના સભ્યોથી અલગ વ્યક્તિત્વ અને અસ્તિત્વ મળતું હોવાથી કંપની લાંબું આયુષ્ય ભોગવે છે. સભ્યના મૃત્યુ, નાદારી, મગજ અસ્થિર થવાના સંજોગો કે સભ્યો દ્વારા શેરની ફેરબદલીથી કંપનીના અસ્તિત્વને અસર થતી નથી.

(5) વિશાળ કદના લાભ : કંપની માટે મોટા પાયા ઉપર ખરીદી-વેચાણ અને ઉત્પાદન શક્ય બને છે. વિશાળ મૂડીભંડોળ,

આધુનિક યંત્રો, નિષ્ણાતોની સેવા, સંશોધન વગેરેને કારણે ઓછા ખર્ચે મોટા પાયા પર ઉત્પાદનના લાભ મેળવે છે. આથી કંપનીને આર્થિક વિકાસના એન્જિન તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

(6) કાર્યક્ષમ સંચાલન : નિષ્ણાતોની સેવા અને કાર્યકુશળ સંચાલકોને કારણે કંપનીનું સંચાલન વ્યવસાયલક્ષી અને કાર્યક્ષમ બને છે.

(7) લોકશાહી સંચાલન : સભ્યોએ ચૂંટેલા પ્રતિનિધિઓ એટલે કે સંચાલકો દ્વારા કંપનીનું સંચાલન લોકશાહી રીતે થાય છે. મહત્વના નિર્ણયો સભ્યોની સામાન્ય સભામાં બહુમતીથી લેવાય છે.

(8) સમાજ અને રાષ્ટ્રને લાભ : જાહેર જનતા તેમની બચતોનું કંપનીના શેર, ડિબેન્ચર, જાહેર થાપણોમાં રોકાણ કરે છે. બચતને પ્રોત્સાહન મળે છે. રોકાણ ઉપર તેમને ડિવિડન્ડ અને વ્યાજની આવક મળે છે. મોટા પાયા ઉપર ઉત્પાદનના લાભ સમાજના લોકોને પણ મળે છે. રોજગારીની તકોમાં વધારો થાય છે. કેટલીક કંપનીઓ નફાનો અમુક ભાગ કલા, બગીચા, શાળા-કોલેજ, રમત-ગમતનાં મેદાન વગેરે માટે ખર્ચે છે. કર્મચારીઓને પણ સ્વેચ્છાએ અનેક સુવિધાઓ પૂરી પાડે છે. કંપનીઓ કરવેરા દ્વારા કરોડો રૂપિયા સરકારને ચૂકવે છે. આ રકમ દેશના વિકાસ પાછળ પણ વપરાય છે.

6.2.3 મર્યાદાઓ (Limitations) :

(1) લાંબી અને ખર્ચાળ સ્થાપનાવિધિ : વૈયક્તિક માલિકી અને ભાગીદારીની સરખામણીમાં કંપનીની સ્થાપનાવિધિ લાંબી, જટિલ અને ખર્ચાળ છે. કંપનીએ તેની નોંધણીનું પ્રમાણપત્ર મેળવવા માટે આવેદનપત્ર, નિયમનપત્ર જેવા દસ્તાવેજો તૈયાર કરી કંપની રજિસ્ટ્રાર સમક્ષ રજૂ કરવા પડે છે. આ માટે નિષ્ણાતોની સેવા લેવી પડે છે. નિષ્ણાતોને તેમની સેવા માટે વધુ ફી ઉપરાંત કંપની રજિસ્ટ્રારને નોંધણી માટેની ફી ચૂકવવી પડે છે.

(2) ધારાકીય નિયંત્રણો : કંપની કાયદા દ્વારા અસ્તિત્વમાં આવે છે. કંપનીએ તેની હયાતી દરમિયાન કાયદાની જોગવાઈઓનું પાલન કરવું પડે છે. નિયમિત સમયે પત્રકો, અહેવાલો, હિસાબો કંપની રજિસ્ટ્રારને મોકલવા પડે છે. સેબી-SEBI (Securities and Exchange Board of India)ની કેટલીક જોગવાઈઓનું પાલન કરવું પડે છે.

(3) વહીવટી ખર્ચમાં વધારો : નિષ્ણાતોને ઊંચી ફી, વિશિષ્ટ અધિકારીઓને આકર્ષક પગાર, સંશોધનો પાછળ ખર્ચ વગેરેથી કંપનીનો વહીવટી ખર્ચ વધે છે.

(4) આપખુદશાહી વહીવટ : સભ્યોને કાયદા દ્વારા ઘણા બધા હકો આપવામાં આવ્યા હોવા છતાં તેઓ કંપનીમાં માત્ર નામની જ સત્તા ભોગવે છે. શેરદીક મતાધિકાર હોવાને કારણે કેટલીક વ્યક્તિઓ જૂથ રચી સંચાલન પર કાબૂ મેળવે છે અને પોતાની ઇચ્છાનો જ અમલ થવા દે છે. કંપનીનાં નાણાં, મિલકતો અને ખાનગી માહિતીનો પોતાના અંગત હિત અને સ્વાર્થ માટે ઉપયોગ કરે છે.

(5) રહસ્યોની જાળવણીમાં મુશ્કેલી : કંપનીએ તેના વાર્ષિક હિસાબો ફરજિયાત ઓડિટ કરાવી સભ્યોને તથા કંપની રજિસ્ટ્રારને મોકલવા પડે છે. કાયદા અનુસાર બીજી કેટલીક બાબતો જેવી કે ડિબેન્ચર પરત, બોનસ શેરને લગતી બાબતો પ્રસિદ્ધ કરવી પડે છે. આથી રહસ્યોની જાળવણી મુશ્કેલ બને છે.

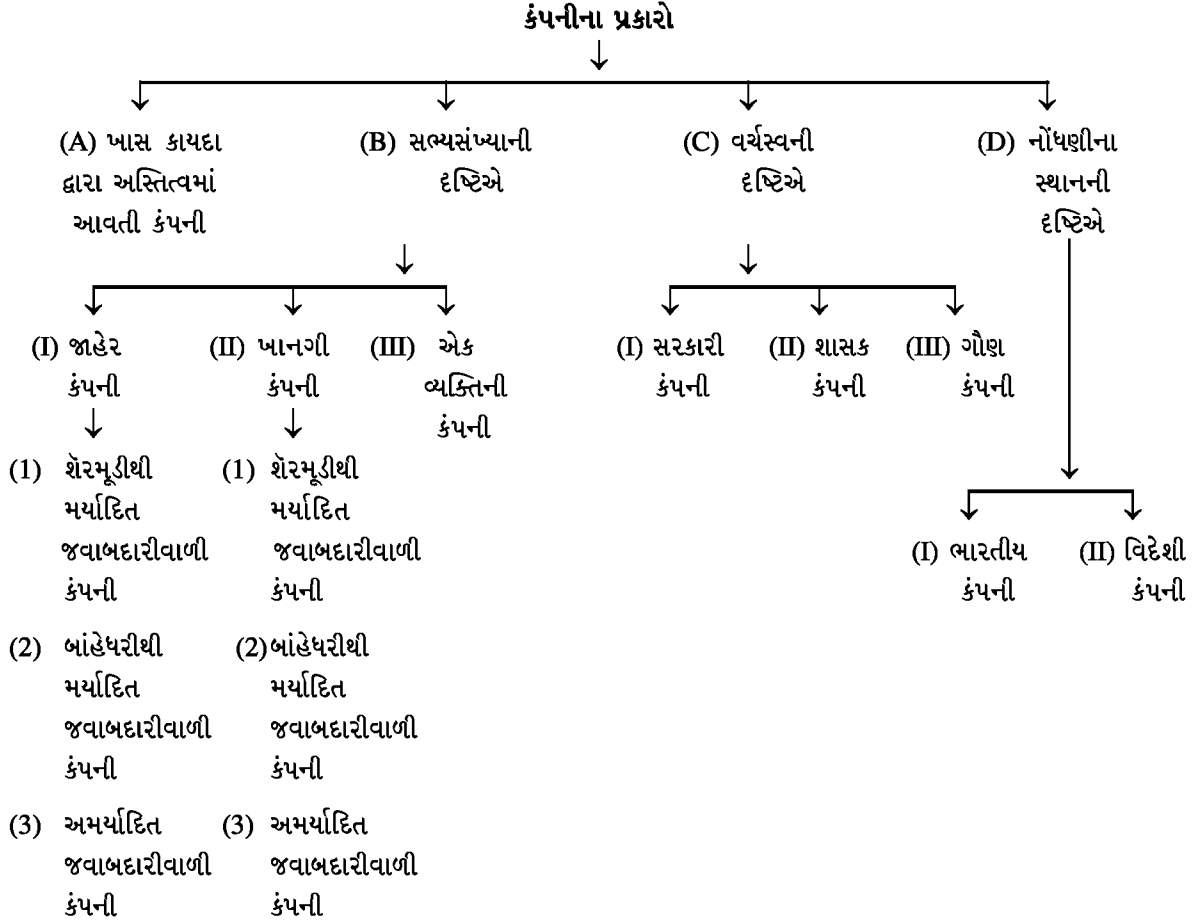
(6) નીતિવિષયક નિર્ણયોમાં વિલંબ : નીતિવિષયક નિર્ણયો લેવામાં સભ્યોની સંમતિ લેવી પડે છે. આ માટે સભ્યોની સભા બોલાવવી પડે છે. સભા બોલાવતાં પહેલાં સભ્યોને નિશ્ચિત દિવસો પહેલાં સભાની નોટિસ મોકલવી પડે છે. સભામાં ઠરાવ પસાર કરવો પડે છે. આ બધામાં સમય વ્યય થતો હોવાથી નિર્ણયો લેવામાં વિલંબ થાય છે.

(7) ઓછી પરિવર્તનશીલતા : વૈયક્તિક માલિકી અને ભાગીદારી કરતાં કંપની સ્વરૂપમાં પરિવર્તનશીલતાનું તત્ત્વ ઓછું છે. મહત્વના ફેરફાર કરવા માટે સામાન્ય સભામાં ઠરાવ પસાર કરવો પડે છે. કેટલાક સંજોગોમાં કેન્દ્ર સરકાર અને અદાલતની પરવાનગી મેળવવી પડે છે.

(8) સહાખોરીને ઉત્તેજન : સંચાલકો કંપનીની ખાનગી માહિતીથી વાકેફગાર હોવાથી શેરબજારમાં કૃત્રિમ ફેરફારો સર્જીને સહાખોરીને ઉત્તેજે છે. શેરમાં થતી સહાખોરી નાના રોકાણકારોના આર્થિક હિતને નુકસાન પહોંચાડે છે.

(9) સમાજને ગેરફાયદા : કામદારોની હડતાળ, માલિકો દ્વારા તાળાબંધીનો ભોગ સમાજે બનવું પડે છે. માનવી કરતાં મૂડીનું મહત્ત્વ હોવાથી ઇજારાશાહીનાં દૂષણો પ્રવેશે છે જેથી સમાજમાં આવક અને સંપત્તિની અસમાન વહેંચણી થાય છે.

6.2.4 પ્રકારો :

(A) ખાસ કાયદા દ્વારા અસ્તિત્વમાં આવતી કંપની (Statutory Company) : સંસદ કે વિધાનસભાના ખાસ કાયદા દ્વારા અસ્તિત્વમાં આવે છે. દા.ત., રિઝર્વ બેન્ક ઓફ ઇન્ડિયા, લાઇફ ઇન્સ્યુરન્સ કોર્પોરેશન ઓફ ઇન્ડિયા.

(B) સભ્યસંખ્યાની દૃષ્ટિએ (From the View Point of Number of Member) :

(I) જાહેર કંપની (Public Company) : કંપનીધારા અનુસાર જે કંપની ખાનગી કંપની નથી તે જાહેર કંપની છે. જેમાં ઓછામાં ઓછા સાત સભ્યો જરૂરી છે. વધુમાં વધુ સંખ્યા ઉપર કોઈ નિયંત્રણ નથી. આ કંપની તેના શેર અને ડિબેન્ચર ખરીદવા માટે જાહેર જનતાને આમંત્રણ આપી શકે છે. શેરની ફેરબદલી ઉપર નિયંત્રણ નથી. જાહેર કંપનીના સભ્યોની જવાબદારીની દૃષ્ટિએ ત્રણ પ્રકારો છે :

(1) શેરમૂડીથી મર્યાદિત જવાબદારીવાળી કંપની : કંપનીના સભ્યોની જવાબદારી તેમણે કંપનીના ખરીદેલા શેરની દાર્શનિક કિંમત પૂરતી જ મર્યાદિત હોય છે. આ કંપનીએ તેના નામના છેડે 'લિમિટેડ' (Limited) શબ્દ લખવો પડે છે.

(2) બાંહેધરીથી મર્યાદિત જવાબદારીવાળી કંપની : કંપનીના સભ્યોની જવાબદારી તેમણે આપેલી બાંહેધરીની રકમ પૂરતી મર્યાદિત હોય છે. કંપનીના વિસર્જનના સંજોગોમાં સભ્યએ આપેલ બાંહેધરીની રકમ ચૂકવવી પડે છે.

(3) અમર્યાદિત જવાબદારીવાળી કંપની : આ પ્રકારની કંપનીના સભ્યોની જવાબદારી અમર્યાદિત હોય છે. કંપનીની મિલકતો કરતાં દેવાં વધી જાય તો સભ્યો અંગત રીતે જવાબદાર બને છે. કંપનીના વિસર્જનના સંજોગોમાં સભ્યએ તેમની અંગત મિલકતોમાંથી હિસ્સો આપવો પડે છે.

(II) ખાનગી કંપની (Private Company) : ખાનગી કંપની એટલે એવી કંપની કે જેના સભ્યોની સંખ્યા ઓછામાં ઓછી 2 અને વધુમાં વધુ 200 સુધી મર્યાદિત હોય છે. ખાનગી કંપનીના શેરની ફેરબદલી ઉપર નિયંત્રણ હોય છે. જાહેર જનતાને તેના શેર કે ડિબેન્ચર ખરીદવાનું આમંત્રણ આપી શકતી નથી. ખાનગી કંપનીના સભ્યોની જવાબદારીની દૃષ્ટિએ ત્રણ પ્રકારો છે :

(1) મર્યાદિત જવાબદારીવાળી કંપની : સભ્યોની જવાબદારી તેમણે ખરીદેલા શેરની દાર્શનિક કિંમત પૂરતી જ મર્યાદિત હોય છે. મર્યાદિત જવાબદારીવાળી ખાનગી કંપનીએ તેના નામને છેડે “પ્રાઇવેટ લિમિટેડ” (Private Limited) શબ્દો લખવા પડે છે.

(2) બાંહેધરીથી મર્યાદિત જવાબદારીવાળી કંપની : કંપનીના સભ્યોની જવાબદારી તેમણે આપેલી બાંહેધરીની રકમ પૂરતી મર્યાદિત હોય છે. વિસર્જનના સંજોગોમાં સભ્યએ આપેલ બાંહેધરીની રકમ ચૂકવવી પડે છે. કંપનીએ તેના નામને છેડે ‘પ્રાઇવેટ’ શબ્દ લખવો પડે છે.

(3) અમર્યાદિત જવાબદારીવાળી કંપની : કંપનીના સભ્યોની જવાબદારી અમર્યાદિત હોય છે. કંપનીની મિલકતો કરતાં દેવાં વધી જાય તો સભ્યો અંગત રીતે જવાબદાર બને છે. કંપનીના વિસર્જનના સંજોગોમાં સભ્યએ તેમની અંગત મિલકતોમાંથી હિસ્સો આપવો પડે છે. આ કંપનીએ તેના નામમાં ‘પ્રાઇવેટ’ શબ્દ લખવો પડે છે.

(III) એક વ્યક્તિની કંપની (One Person Company) : એક માણસની કંપની એટલે એવી કંપની કે જેમાં એક વ્યક્તિ સભ્ય તરીકે હોય. એક વ્યક્તિની (ખાનગી) કંપની, કંપનીમાં સંચાલક હોય તેવા એક સભ્ય સાથે કરાર કરી શકે છે. એક વ્યક્તિની કંપનીમાં આવી વ્યક્તિની લેખિત સંમતિ જરૂરી છે. ઉપરાંત કંપનીની નોંધણી વખતે આવેદનપત્ર અને નિયમનપત્ર કંપની રજિસ્ટ્રાર સમક્ષ રજૂ કરવા પડે છે. એક વ્યક્તિની કંપનીની રચનાની જોગવાઈ 1956ના કંપનીધારામાં ન હતી; પરંતુ 2013ના કંપનીધારા અનુસાર ખાનગી કંપની એક વ્યક્તિની કંપની હોઈ શકે.

(C) વર્ચસ્વની દૃષ્ટિએ (From the View Point of Domination) :

(I) સરકારી કંપની (Government Company) : જે કંપનીની ભરપાઈ થયેલી મૂડીના ઓછામાં ઓછા 51 % મૂડી (1) કેન્દ્ર સરકાર અથવા (2) રાજ્ય સરકાર અથવા (3) એકથી વધુ રાજ્ય સરકારો અથવા (4) કેન્દ્ર સરકાર અને એક કે એકથી વધુ રાજ્ય સરકારો સાથે મળીને ધરાવતી હોય તેને સરકારી કંપની કહે છે. દા.ત., અશોક હોટલ્સ લિમિટેડ, ભારત હેવી ઇલેક્ટ્રિકલ્સ લિમિટેડ (BHEL), મહાનગર ટેલિફોન નિગમ લિમિટેડ (MTNL).

(II) શાસક કંપની (Holding Company) : કોઈ એક કંપની બીજી કંપનીના 50 % કરતાં વધુ શેર ધરાવતી હોય અને કંપનીના બહુમતી સંચાલકોની નિમણૂકનો અધિકાર ધરાવતી હોય તો તેને શાસક કંપની કહે છે.

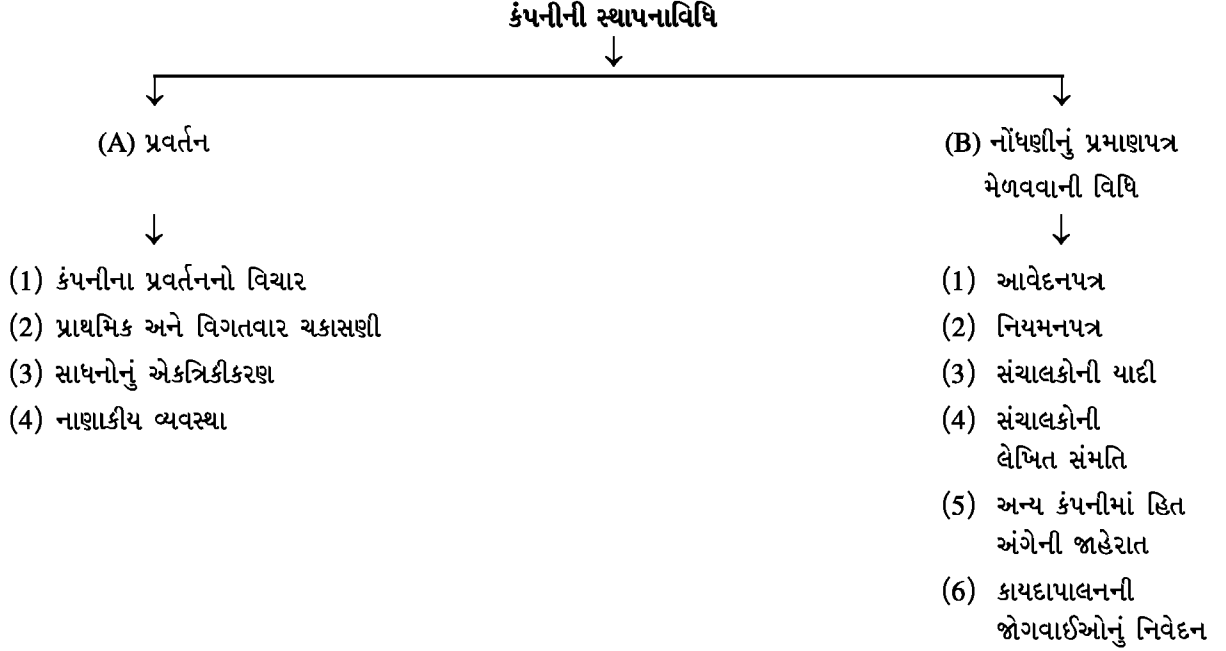
(III) ગૌણ કંપની (Subsidiary Company) : ગૌણ કંપની એટલે એવી કંપની કે (1) જે કંપનીના 50 % થી વધુ શેર શાસક કંપની ધરાવતી હોય અને (2) જે કંપનીમાં બહુમતી સંચાલકોની નિમણૂક કરવાનો અધિકાર શાસક કંપનીનો હોય તે ગૌણ કંપની.

(D) નોંધણીના સ્થાનની દૃષ્ટિએ (From the View Point of Place of Registration) :

(I) ભારતીય કંપની (Indian Company) : જે કંપનીની નોંધણી ભારતમાં, ભારતીય કંપનીધારા હેઠળ કે સંસદે પસાર કરેલા ખાસ કાયદા હેઠળ થઈ હોય તેવી કંપનીને ભારતીય કંપની કહે છે. ભારતીય કંપની જાહેર કંપની, ખાનગી કંપની કે સરકારી કંપની હોઈ શકે.

(II) વિદેશી કંપની (Foreign Company) : જે કંપનીની નોંધણી ભારત બહાર થઈ હોય, જેની રજિસ્ટર્ડ ઓફિસ ભારતમાં ન હોય અને જેનું ધંધાનું સ્થળ ભારતમાં હોય તેને વિદેશી કંપની કહે છે.

6.2.5 કંપનીની સ્થાપનાવિધિ

(A) પ્રવર્તન (Promotion) : કંપનીને અસ્તિત્વમાં લાવવાનો વિચાર અને તે માટેની પૂર્વતૈયારી એટલે પ્રવર્તન. કંપનીના પ્રવર્તનના વિચારને અમલમાં મૂકનારને પ્રવર્તક (Promotor) કહે છે. આ તબક્કે પ્રવર્તકે નીચેના મુદ્દાઓનો વિચાર કરવો પડે છે :

(1) કંપનીના પ્રવર્તનનો વિચાર : કંપનીના પ્રવર્તનનો વિચાર પ્રવર્તકના મગજમાં ઉદ્ભવે છે. કોઈ સંશોધનને અમલમાં મૂકવા કે નવી વસ્તુ બજારમાં ઉપલબ્ધ કરાવવા કંપનીની સ્થાપનાનું વિચારે છે. પ્રવર્તન એટલે પ્રવર્તકનું માનસ સંતાન (Promotion is the brain child of the promotor.).

(2) પ્રાથમિક અને વિગતવાર ચકાસણી : પ્રવર્તકને કંપનીની સ્થાપનાનો વિચાર આવે એટલે તેના અમલીકરણની દિશામાં ધંધાકીય વ્યવહારુ ચકાસણી કરવી પડે છે. ધંધા માટેની સ્થાન-પસંદગી, નફાકારકતાની તપાસ કરવી પડે છે.

પ્રાથમિક તપાસના અંતે વિગતવાર વિશ્લેષણાત્મક તપાસ જરૂરી બને છે. મૂડી, કાચો માલ, માંગ, સાધનસામગ્રી, વાહન-વ્યવહારની સુવિધા વગેરેની જાણકારી મેળવવી પડે છે.

(3) સાધનોનું એકત્રિકીકરણ : પ્રવર્તનને અમલમાં મૂકવા માટે પ્રવર્તકે જમીન, કાચો માલ, યંત્રો, સેવા વગેરે મેળવવા માટે કરારો કરવા પડે છે.

(4) નાણાકીય વ્યવસ્થા : સાધનો અને મિલકતો એકત્રિત કરવા માટે મૂડી ક્યાંથી અને કેવી રીતે મેળવવી તે વિચારવું પડે છે. નવી સ્થપાતી કંપની શેર દ્વારા મૂડી મેળવે છે.

(B) નોંધણીનું પ્રમાણપત્ર મેળવવાની વિધિ : કંપનીને અસ્તિત્વમાં લાવવા માટે કંપની રજિસ્ટ્રાર પાસેથી નોંધણીનું પ્રમાણપત્ર મેળવવું પડે છે. આ પ્રમાણપત્ર મેળવવા માટે નીચેના દસ્તાવેજો તૈયાર કરી કંપની રજિસ્ટ્રાર (Registrar of Companies) સમક્ષ રજૂ કરવા પડે છે.

(1) આવેદનપત્ર : કંપનીનો પાયાનો દસ્તાવેજ અને કંપનીનું બંધારણ છે, જેની ઉપર કંપનીની ઇમારત ચણવામાં આવે છે. આવેદનપત્રમાં નીચેની કલમોની જોગવાઈ કરવી ફરજિયાત છે :

(a) નામની કલમ : શેરથી મર્યાદિત જવાબદારીવાળી જાહેર કંપનીએ તેના નામને છેડે ‘લિમિટેડ’ અને મર્યાદિત જવાબદારીવાળી ખાનગી કંપનીએ ‘પ્રાઇવેટ લિમિટેડ’ શબ્દો લખવા પડે છે. ભારતમાં નોંધાયેલી અન્ય કંપની જેવું નામ તેમજ રાષ્ટ્રહિતને નુકસાન કરે તેવું નામ રાખી શકાતું નથી.

(b) રજિસ્ટર્ડ ઓફિસના સરનામાની કલમ : કંપની રજિસ્ટ્રાર અને જાહેર જનતા કંપની સાથે પત્રવ્યવહાર કરી શકે અને અદાલતનું અધિકારક્ષેત્ર નક્કી કરી શકાય તે માટે કંપનીની રજિસ્ટર્ડ ઓફિસનું સરનામું જણાવવું પડે છે.

(c) ધ્યેય અથવા ઉદ્દેશની કલમ : આવેદનપત્રની સૌથી મહત્વની કલમ છે. કંપની કયા ઉદ્દેશ માટે અને કયો ધંધો કરશે તે આ કલમમાં જણાવવામાં આવે છે. જે ઉદ્દેશ માટે કંપનીની સ્થાપના કરવામાં આવે તે સિવાયના ઉદ્દેશ માટે કંપની કાર્ય કરી શકે નહિ.

(d) જવાબદારીની કલમ : કંપનીના સભ્યોની જવાબદારી મર્યાદિત, અમર્યાદિત કે બાંહેધરીથી મર્યાદિત છે તેનો ઉલ્લેખ આ કલમમાં કરવામાં આવે છે.

એક જ વ્યક્તિની કંપનીના કિસ્સામાં મૂળ વ્યક્તિના મૃત્યુ કે કરાર કરવાની અસમર્થતાને કારણે બીજી વ્યક્તિ તરીકે કોનું નામ દાખલ કરવામાં આવશે તેનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે.

(e) મૂડીની કલમ : કંપનીની સત્તાવાર મૂડી અને તેનું વિભાજન નિશ્ચિત રકમના કેટલા શેરમાં કરવામાં આવ્યું છે તે જણાવવામાં આવે છે.

(f) સ્થાપનાની કલમ : જાહેર કંપની હોય તો ઓછામાં ઓછી 7 અને ખાનગી કંપની હોય તો ઓછામાં ઓછા 2 સભ્યોએ તેમની સહી સાથે કંપનીની સ્થાપના કરવા ઇચ્છે છે તેવું નિવેદન આપવું પડે છે.

(2) નિયમનપત્ર : કંપનીના આંતરિક વહીવટના નિયમો નક્કી કરતો દસ્તાવેજ છે. આવેદનપત્રની મર્યાદામાં રહીને નિયમનપત્રમાં કંપનીનો વહીવટ ચલાવવા માટે નિયમો જણાવવામાં આવે છે. તેમાં સભ્યોના અધિકારો, શેરહપતા, શેરજપ્તી, સંચાલક મંડળની સત્તા વગેરે નિયમોનો સમાવેશ થાય છે. આવેદનપત્ર અને નિયમનપત્રની નોંધણી થવાથી બંને દસ્તાવેજો જાહેર દસ્તાવેજો બને છે.

(3) સંચાલકોની યાદી : સંચાલક તરીકે કામ કરવા માટે તૈયાર હોય તેવી વ્યક્તિઓની યાદી તેમનાં નામ, સરનામાં, ઉંમર, વ્યવસાય, રાષ્ટ્રીયતા સાથે કંપની રજિસ્ટ્રાર સમક્ષ નોંધાવવી પડે છે. કંપનીના સંચાલકોમાં ઓછામાં ઓછી એક વ્યક્તિ મહિલા સંચાલક હોવી જરૂરી છે.

(4) સંચાલકોની લેખિત સંમતિ : જેમનું નામ સંચાલક તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યું હોય તેઓ સંચાલક તરીકે કામ કરવા તૈયાર છે તેવી લેખિત સંમતિ આપવી પડે છે.

(5) અન્ય કંપનીમાં હિત અંગેની જાહેરાત : કંપનીના સંચાલકો, મેનેજર, સેક્રેટરી કે ભરણું ભરનાર જો બીજી કંપની સાથે હિત સંબંધ ધરાવતી હોય તો તે અંગેનું નિવેદન નોંધાવવું પડે છે.

(6) કાયદાપાલનની જોગવાઈઓનું નિવેદન : કંપનીની નોંધણી માટેની ઉપર્યુક્ત બધી જ કાયદાકીય જોગવાઈઓનું પાલન કરવામાં આવ્યું છે તે અંગેનું નિવેદન નિયત ફોર્મમાં કંપની રજિસ્ટ્રાર સમક્ષ નોંધાવવું પડે છે.

ઉપરના દસ્તાવેજો સાથે જરૂરી નોંધણી ફી ભરવામાં આવે છે. કંપની રજિસ્ટ્રારે દસ્તાવેજોની ચકાસણી કર્યા બાદ જો દસ્તાવેજો સંતોષકારક માલૂમ પડે તો તેની નોંધણી કંપનીઓના ચોપડામાં કરે છે. આ વિધિ પૂર્ણ થયા બાદ રજિસ્ટ્રાર “નોંધણીનું પ્રમાણપત્ર” આપે છે. નોંધણીના પ્રમાણપત્રમાં જે તારીખ આપવામાં આવી હોય તે તારીખથી કંપનીની શરૂઆત થયેલી ગણાય છે.

કંપની રજિસ્ટ્રાર કંપની નોંધણી પ્રમાણપત્ર આપવાની સાથે કંપની ઓળખ-નંબર (Corporate Identification Number) ફાળવે છે. જે કંપનીની ઓળખ બને છે અને તેનો સમાવેશ નોંધણીના પ્રમાણપત્રમાં કરવામાં આવે છે. કંપનીએ રજૂ કરેલ મૂળ દસ્તાવેજો અને માહિતીપત્રકો, કંપનીનું વિસર્જન ન થાય ત્યાં સુધી કંપનીની રજિસ્ટર્ડ ઓફિસે સાચવવામાં આવે છે.

ખાનગી કંપની આ વિધિ પૂરી કર્યા બાદ ધંધો શરૂ કરી શકે છે. જ્યારે જાહેર કંપનીએ વિજ્ઞાપનપત્ર બહાર પાડી લઘુત્તમ ભરણાની શરતો પૂરી કર્યા બાદ શેરની ફાળવણી કરી શકે છે.

6.3 ભાગીદારી પેઢી અને કંપની વચ્ચેનો તફાવત

અનુક્રમ નંબર	તફાવતના મુદ્દા	ભાગીદારી પેઢી	કંપની
(1)	સ્થાપનાવિધિ	સરળ અને નોંધણી મરજિયાત છે. અલગ કાનૂની વ્યક્તિત્વ મળતું નથી.	લાંબી અને અટપટી છે. નોંધણી ફરજિયાત છે. અલગ કાનૂની વ્યક્તિત્વ મળે છે.
(2)	સભ્યસંખ્યા	ઓછામાં ઓછા 2, વધુમાં વધુ શરાફી (બેન્ડિંગ) ધંધામાં 10. અન્ય ધંધામાં 20.	જાહેર કંપનીમાં ઓછામાં ઓછા 7 સભ્યો અને વધુમાં વધુ અમર્યાદિત. ખાનગી કંપનીમાં ઓછામાં ઓછા 2 અને વધુમાં વધુ 200.
(3)	મૂડી	મૂડી પ્રમાણમાં ઓછી મેળવી શકે છે.	શેર બહાર પાડી મોટા પાયા ઉપર મૂડી મેળવી શકે છે.
(4)	હિસ્સા કે હિતની ફેરબદલી	અન્ય ભાગીદારોની સંમતિ સિવાય ભાગીદાર પોતાના હિસ્સા કે હિતની ફેરબદલી કરી શકે નહિ.	સભ્યો તેમના શેરની ફેરબદલી સરળ અને મુક્ત રીતે કરી શકે છે. જોકે ખાનગી કંપનીના શેરની ફેરબદલી પર નિયંત્રણ હોય છે.
(5)	જવાબદારી	ભાગીદારી પેઢીના ભાગીદારોની જવાબદારી અમર્યાદિત હોય છે.	મર્યાદિત જવાબદારીવાળી કંપનીનાં દેવાં માટે શેરહોલ્ડરો વ્યક્તિગત રીતે જવાબદાર બનતાં નથી.
(6)	સંચાલન	પેઢીનું સંચાલન ભાગીદારો પોતે જ કરે છે.	શેરહોલ્ડરો દ્વારા ચૂંટાયેલા સંચાલકો કંપનીનું સંચાલન કરે છે.
(7)	આયુષ્ય	કોઈ ભાગીદારનું અવસાન થાય કે નાદાર થાય કે અસ્થિર મગજનો થાય તો ભાગીદારીનું વિસર્જન થાય છે. આથી આયુષ્ય ટૂંકું હોય છે.	સભ્યના મૃત્યુ, નાદારી કે અસ્થિર મગજ થવાના સંજોગોમાં કંપનીના અસ્તિત્વનો અંત આવતો નથી. આથી આયુષ્ય લાંબું છે.
(8)	રહસ્યોની જાળવણી	ધંધાનાં રહસ્યોની જાળવણી થઈ શકે છે.	ધંધાનાં રહસ્યોની જાળવણી મુશ્કેલ છે.
(9)	પરિવર્તનશીલતા	પરિવર્તનશીલ છે.	પરિવર્તન મુશ્કેલ છે.
(10)	વ્યક્તિગત સંપર્ક	પેઢીના કર્મચારીઓ અને ગ્રાહકો સાથે ભાગીદારો સીધો સંપર્ક રાખી શકે છે.	આવા વ્યક્તિગત સંપર્કનો અભાવ વર્તાય છે.
(11)	વિસર્જન	કરાર અનુસાર અથવા કાયદાએ નક્કી કરેલા સંજોગોમાં કે ભાગીદારો ઈચ્છે ત્યારે ભાગીદારીનો અંત લાવી શકે છે.	કંપનીનું વિસર્જન કાયદાનું પાલન કરીને જ થઈ શકે છે.

6.4 ખાનગી કંપની અને જાહેર કંપની વચ્ચેનો તફાવત

અનુક્રમ નંબર	તફાવતના મુદ્દા	ખાનગી કંપની	જાહેર કંપની
(1)	સભ્યસંખ્યા	સભ્યસંખ્યા ઓછામાં ઓછી 2 વ્યક્તિ અને સભ્યસંખ્યા 200થી વધવી જોઈએ નહિ.	સભ્યસંખ્યા ઓછામાં ઓછી 7 વ્યક્તિ અને વધુ સંખ્યા ઉપર નિયંત્રણ નથી.
(2)	શેરની ફેરબદલી	શેરની ફેરબદલી ઉપર ખાનગી કંપની તેના નિયમનપત્ર દ્વારા નિયંત્રણ મૂકે છે.	શેરની ફેરબદલી મુક્ત રીતે થાય છે.
(3)	જાહેર જનતાને આમંત્રણ	જાહેર જનતાને શેર કે ડિબેન્ચર ખરીદવાનું આમંત્રણ આપી શકતી નથી. વિજ્ઞાપનપત્ર બહાર પાડી શકતી નથી.	વિજ્ઞાપનપત્ર બહાર પાડી જાહેર જનતાને શેર કે ડિબેન્ચર ખરીદવાનું આમંત્રણ આપી શકે છે.
(4)	એક વ્યક્તિની કંપની	ખાનગી કંપની એક વ્યક્તિની કંપની (One-man Company) હોઈ શકે છે. એક વ્યક્તિની કંપની, ડિરેક્ટર (સંચાલક) હોય તેવા એકમાત્ર સભ્ય સાથે કરાર કરી શકે છે.	જાહેર કંપની એક વ્યક્તિની કંપની હોઈ શકતી નથી અને જાહેર કંપની આવો કરાર કરી શકતી નથી.
(5)	સંચાલકોની સંખ્યા	ઓછામાં ઓછા 2 સંચાલકો જોઈએ.	ઓછામાં ઓછા 3 સંચાલકો જોઈએ જેમાં એક મહિલા સંચાલક અનિવાર્ય છે.
(6)	કંપનીનું નામ	મર્યાદિત જવાબદારીવાળી ખાનગી કંપની હોય તો નામની પાછળ 'પ્રાઈવેટ લિમિટેડ' શબ્દો અને અમર્યાદિત જવાબદારીવાળી ખાનગી કંપની હોય તો 'પ્રાઈવેટ' શબ્દ નામમાં લખવો પડે છે.	મર્યાદિત જવાબદારીવાળી જાહેર કંપની હોય તો નામની પાછળ 'લિમિટેડ' શબ્દ લખવો પડે છે.
(7)	નિયમનપત્ર	નિયમનપત્ર તૈયાર કરી કંપની રજિસ્ટ્રાર સમક્ષ નોંધણી કરાવવી ફરજિયાત છે.	નિયમનપત્ર તૈયાર કરેલ ન હોય તેવા સંજોગોમાં કંપનીના પરિશિષ્ટ-1માં નિર્દિષ્ટ કરાયેલ નમૂનાના (Model)- આર્ટિકલ્સ આપોઆપ લાગુ પડે છે.
(8)	લઘુતમ ભરણું	લઘુતમ ભરણાંની જોગવાઈ લાગુ પડતી નથી.	લઘુતમ ભરણાંની જોગવાઈ લાગુ પડે છે.
(9)	નવા શેર	નવા શેર બહાર પાડવામાં આવે તો કંપનીના વર્તમાન સભ્યો સિવાય અન્ય વ્યક્તિને શેર આપી શકે છે.	નવા શેર બહાર પાડવામાં આવે ત્યારે પ્રથમ દરખાસ્ત કંપનીના વર્તમાન સભ્યોને કરવી પડે છે.

6.5 સહકારી મંડળી અને કંપની વચ્ચેનો તફાવત

અનુક્રમ નંબર	તફાવતના મુદ્દા	સહકારી મંડળી	કંપની
(1)	અર્થ	પોતાની આર્થિક સ્થિતિમાં સુધારો કરવા સમાનતાના ધોરણે સ્વૈચ્છિક રીતે સંગઠિત થયેલી વ્યક્તિઓનું મંડળ છે.	કાયદેસરનો ધંધો કરી નફો કરવા માટે એકઠી થયેલી વ્યક્તિઓનું મરજિયાત મંડળ છે.
(2)	હેતુ	મુખ્ય હેતુ સભ્યોની સેવાનો, આર્થિક વિકાસ અને સધ્ધરતાનો છે. નફાનો ઉદ્દેશ ગૌણ છે.	મુખ્ય હેતુ નફાનો છે.
(3)	સભ્યસંખ્યા	ઓછામાં ઓછા 10 સભ્યો અને વધુ સભ્યસંખ્યા અંગે કોઈ જોગવાઈ નથી.	જાહેર કંપનીમાં ઓછામાં ઓછા 7 અને વધુમાં વધુ ગમે તેટલા સભ્યો હોઈ શકે. ખાનગી કંપનીમાં ઓછામાં ઓછા 2 અને વધુમાં વધુ સભ્યસંખ્યા 200 સુધી છે.
(4)	સ્થાપનાવિધિ	સ્થાપનાવિધિ કંપની કરતાં સરળ છે.	સ્થાપનાવિધિ પ્રમાણમાં લાંબી અને અટપટી છે.
(5)	વહીવટ	વહીવટ લોકશાહી ઢબે થાય છે. સભ્યદીઠ એક મત આપી શકાય છે.	માત્ર સિદ્ધાંતમાં જ લોકશાહી વહીવટ ખ્યાલ બ્રામ્ક બને છે.
(6)	શેર	એક સરખા અધિકારવાળા અને એક જ પ્રકારના શેર બહાર પાડી શકે છે.	ઈક્વિટી શેર ઉપરાંત પ્રેફરન્સ શેર બહાર પાડી શકે છે.
(7)	શેરની ફેરબદલી અને સભ્યપદનો અંત	શેરની ફેરબદલી થતી નથી. સભ્ય મંડળીને શેર પરત કરી સભ્યપદનો અંત લાવી શકે છે.	શેરની ફેરબદલી થઈ શકે છે.
(8)	શેરમૂડી પર અસર	મંડળીનો સભ્ય મંડળીને શેર પરત કરી મૂડી પાછી મેળવી શકતો હોવાથી મૂડીભંડોળમાં ઘટાડો થાય છે.	સભ્ય દ્વારા શેરના ખરીદ-વેચાણથી મૂડીભંડોળમાં ફેરફાર થતો નથી.
(9)	નફાનો ઉપયોગ	નફાનો ઉપયોગ કાયદાની જોગવાઈઓને આધીન રહી સભ્યોને રિવિડન્ડ આપવા અને સભ્યોના લાભાર્થે થાય છે.	નફાનો કેટલોક ભાગ સભ્યોને રિવિડન્ડ તરીકે વહેંચવામાં આવે છે.

આ પ્રકરણમાં તમે શું શીખ્યા ?

(I) સહકારી મંડળી :

સહકારી મંડળીનો અર્થ : સહકારી મંડળી એવી ધંધાકીય વ્યવસ્થાનું સ્વરૂપ છે, જેમાં વ્યક્તિઓ પોતાના આર્થિક હિતના સંવર્ધન માટે સમાનતાનાં ધોરણે સ્વૈચ્છિક રીતે જોડાય છે.

લાક્ષણિકતાઓ : (1) સ્વૈચ્છિક મંડળ (2) સરળ સ્થાપનાવિધિ (3) સભ્યોની સમાનતા (4) અલગ વ્યક્તિત્વ (5) લોકશાહી વહીવટ (6) સેવાનો મુખ્ય હેતુ (7) નફાની યોગ્ય વહેંચણી (8) શેરની ઓછી કિંમત (9) સભ્યદીઠ મતાધિકાર (10) રાજકારણ અને ધર્મથી અલિપ્ત સંસ્થા (11) અનિયંત્રિત સભ્યસંખ્યા.

ફાયદા : (1) સરળ સ્થાપનાવિધિ (2) કાયમી અસ્તિત્વ (3) ખુલ્લું સભ્યપદ (4) સભ્યોની મર્યાદિત જવાબદારી (5) સરકારી સહાય (6) લોકશાહી વહીવટ (7) ઓછો વહીવટીખર્ચ (8) નિશ્ચિત ગ્રાહકવર્ગ (9) વેપારી સંસ્થાઓ સામે સબળ હરીફ (10) સમાજ માટે કલ્યાણકારી પ્રવૃત્તિઓ (11) લોકશાહીની તાલીમશાળા (12) સભ્યોનો આર્થિક ઉત્કર્ષ અને વિકાસ.

મર્યાદાઓ : (1) મૂડીની મર્યાદા (2) કાર્યક્ષમ વહીવટનો અભાવ (3) રાજકીય હસ્તક્ષેપ (4) સભ્યો વચ્ચે અસહકાર

(II) સંયુક્ત હિસ્સાવાળી કંપની

અર્થ : કાયદાથી અસ્તિત્વમાં આવતી કૃત્રિમ વ્યક્તિ છે. કાયદાની દૃષ્ટિએ કંપની એ કૃત્રિમ, અદૃશ્ય અને અમૂર્ત વ્યક્તિ છે.

લાક્ષણિકતાઓ : (1) કાયદેસરનું વ્યક્તિત્વ (2) કાયમી અસ્તિત્વ (3) મૂડીનું નાના હિસ્સામાં વિભાજન (4) શેરની સરળ ફેરબદલી (5) સામાન્ય મહોર (6) સંચાલન (7) સભ્યનો દરજ્જો (8) સભ્યસંખ્યા (9) સભ્યોની જવાબદારી (10) મૂળભૂત અધિકારો (11) શેરદીઠ મતાધિકાર.

ફાયદા : (1) વિશાળ મૂડીભંડોળ (2) શેરની સરળ ફેરબદલી (3) સભ્યોની મર્યાદિત જવાબદારી (4) અલગ વ્યક્તિત્વ અને લાંબું આયુષ્ય (5) વિશાળ કદના લાભ (6) કાર્યક્ષમ સંચાલન (7) લોકશાહી સંચાલન (8) સમાજ અને રાષ્ટ્રને લાભ.

મર્યાદાઓ : (1) લાંબી અને ખર્ચાળ સ્થાપનાવિધિ (2) ધારાકીય નિયંત્રણો (3) વહીવટીખર્ચમાં વધારો (4) આપખુદશાહી વહીવટ (5) રહસ્યોની જાળવણીમાં મુશ્કેલી (6) નીતિવિષયક નિર્ણયોમાં વિલંબ (7) ઓછી પરિવર્તનશીલતા (8) સહાધોરીને ઉત્તેજન (9) સમાજને ગેરફાયદા

પ્રકારો :

(A) ખાસ કાયદા દ્વારા અસ્તિત્વમાં આવતી કંપની :

(B) સભ્યસંખ્યાની દૃષ્ટિએ : (1) જાહેર કંપની (2) ખાનગી કંપની અને (3) એક વ્યક્તિની કંપની

(C) વર્ચસ્વની દૃષ્ટિએ : (1) સરકારી કંપની (2) શાસક કંપની અને (3) ગૌણ કંપની.

(D) નોંધણીના સ્થાનની દૃષ્ટિએ : (1) ભારતીય કંપની અને (2) વિદેશી કંપની.

કંપનીની સ્થાપનાવિધિ :

(A) પ્રવર્તન : (1) કંપનીના પ્રવર્તનનો વિચાર (2) પ્રાથમિક અને વિગતવાર ચકાસણી (3) સાધનોનું એકત્રીકરણ (4) નાણાકીય વ્યવસ્થા

(B) નોંધણીનું પ્રમાણપત્ર મેળવવાની વિધિ : (1) આવેદનપત્ર (2) નિયમનપત્ર (3) સંચાલકોની યાદી (4) સંચાલકોની લેખિત સંમતિ (5) અન્ય કંપનીમાં હિત અંગેની જાહેરાત (6) કાયદાપાલનની જોગવાઈઓનું નિવેદન.

ભાગીદારી પેઢી અને કંપની વચ્ચેનો તફાવત : (1) સ્થાપનાવિધિ (2) સભ્યસંખ્યા (3) મૂડી (4) હિસ્સા કે હિતની ફેરબદલી (5) જવાબદારી (6) સંચાલન (7) આયુષ્ય (8) રહસ્યોની જાળવણી (9) પરિવર્તનશીલતા (10) વ્યક્તિગત સંપર્ક (11) વિસર્જન

ખાનગી કંપની અને જાહેર કંપની વચ્ચેનો તફાવત : (1) સભ્યસંખ્યા (2) શેરની ફેરબદલી (3) જાહેર જનતાને આમંત્રણ (4) એક વ્યક્તિની કંપની (5) સંચાલકોની સંખ્યા (6) કંપનીનું નામ (7) નિયમનપત્ર (8) લઘુત્તમ ભરણું (9) નવા શેર.

સહકારી મંડળી અને કંપની વચ્ચેનો તફાવત : (1) અર્થ (2) હેતુ (3) સભ્યસંખ્યા (4) સ્થાપનાવિધિ (5) વહીવટ (6) શેર (7) શેરની ફેરબદલી અને સભ્યપદનો અંત (8) શેરમૂડી પર અસર (9) નફાનો ઉપયોગ.

સ્વાધ્યાય

1. નીચેના પ્રશ્નોના જવાબનો સાચો વિકલ્પ પસંદ કરી લખો :

- (1) સહકારી મંડળીમાં સભ્ય...
 - (A) શેરદીઠ મત આપી શકે છે.
 - (B) સભ્યદીઠ મત આપી શકે છે.
 - (C) મૂડીના પ્રમાણમાં મત આપી શકે છે.
 - (D) કાર્યક્ષમતા પ્રમાણે મત આપી શકે છે.
- (2) સહકારી મંડળીને શાની તાલીમશાળા કહેવામાં આવે છે ?
 - (A) સેવાની
 - (B) સમૃદ્ધિની
 - (C) સરમુખત્યારશાલીની
 - (D) લોકશાલીની
- (3) સહકારી મંડળી...
 - (A) મૂડીપતિઓની સંસ્થા છે.
 - (B) સભ્યોની સેવાનો હેતુ ધરાવે છે.
 - (C) નફાનો ઉદ્દેશ ધરાવે છે.
 - (D) સક્રિયોરીને ઉત્તેજન આપે છે.
- (4) સહકારી મંડળીની સ્થાપના માટે ઓછામાં ઓછી કેટલી વ્યક્તિઓ હોવી જરૂરી છે ?
 - (A) 10
 - (B) 20
 - (C) 30
 - (D) 50
- (5) સભ્યોના આર્થિક ઉત્કર્ષ માટે સેવાને પ્રાધાન્ય આપે છે
 - (A) વૈયક્તિક માલિકી
 - (B) ખાનગી કંપની
 - (C) જાહેર કંપની
 - (D) સહકારી મંડળી
- (6) સહકારી મંડળી ડિવિડન્ડ...
 - (A) ચૂકવી ના શકે.
 - (B) ગમે તેટલા પ્રમાણમાં ચૂકવી શકે.
 - (C) કાયદાને આધીન રહી ચૂકવી શકે.
 - (D) રાજ્ય અને કેન્દ્ર સરકારની મંજૂરીથી ચૂકવી શકે.
- (7) આર્થિક વિકાસના એન્જિન તરીકે કોને ગણાવી શકાય ?
 - (A) વૈયક્તિક માલિકી
 - (B) ભાગીદારી પેઢી
 - (C) સહકારી મંડળી
 - (D) કંપની
- (8) ભારતમાં હાલમાં કયો કંપનીધારો અમલમાં છે ?
 - (A) 1912
 - (B) 1932
 - (C) 1956
 - (D) 2013
- (9) કંપની તેના કાર્યની સંમતિ શાના દ્વારા વ્યક્ત કરે છે ?
 - (A) નામ દ્વારા
 - (B) સામાન્ય મહોર દ્વારા
 - (C) આવેદનપત્ર દ્વારા
 - (D) કૃત્રિમ વ્યક્તિત્વ દ્વારા
- (10) કંપની તેના સભ્યોની જવાબદારીનો પ્રકાર કયા દસ્તાવેજમાં જણાવે છે ?
 - (A) આવેદનપત્ર
 - (B) નિયમનપત્ર
 - (C) સભ્યપત્ર
 - (D) કરારપત્ર

(11) કંપની સ્વરૂપનું મહત્વનું લક્ષણ કયું છે ?

(A) વિશાળ પાયા પર મૂડી

(B) કાયદેસરનું વ્યક્તિત્વ

(C) કાયમી અસ્તિત્વ

(D) શેરની સરળ ફેરબદલી

જવાબ : (1) (B) (2) (D) (3) (B) (4) (A) (5) (D) (6) (C) (7) (D) (8) (D) (9) (B) (10) (A)

(11) (D)

2. નીચેના પ્રશ્નોના એક વાક્યમાં જવાબ આપો :

(1) સહકારી મંડળીનો અર્થ આપો.

(2) સહકારી મંડળીમાં વ્યક્તિઓ શા માટે જોડાય છે ?

(3) સહકારી મંડળીનો મુખ્ય ઉદ્દેશ કયો છે ?

(4) સહકારી મંડળીને કાયદેસરનું અલગ વ્યક્તિત્વ ક્યારે મળે છે ?

(5) કયા પ્રકારની સહકારી મંડળી તેના સભ્યોને રોજબરોજના વપરાશની ચીજો વાજબી કિંમતે પૂરી પાડે છે ?

(6) સહકારી મંડળીમાં સભ્યદીઠ એક મત એટલે શું ?

(7) કંપનીને આર્થિક વિકાસનું એન્જિન શા માટે કહે છે ?

(8) જાહેર અને ખાનગી કંપનીમાં ઓછામાં ઓછા કેટલા સભ્યો હોવા જોઈએ ?

(9) કંપનીના સભ્યોની મર્યાદિત જવાબદારી એટલે શું ?

(10) એક વ્યક્તિની કંપની એટલે શું ?

(11) SEBIનું પૂર્ણરૂપ આપો.

3. નીચેના પ્રશ્નોના ટૂંકમાં જવાબ આપો :

(1) સહકારી મંડળીને લોકશાહીની તાલીમશાળા શા માટે કહે છે ?

(2) સહકારી મંડળીમાં અસહકારનું નિર્માણ કેવા સંજોગોમાં થઈ શકે છે ?

(3) સહકારી મંડળી નફાની વહેંચણી કેવી રીતે કરે છે ?

(4) કંપની સ્વરૂપમાં માલિકી અને સંચાલન કેવી રીતે જુદાં પડે છે ?

(5) કંપનીની કોઈ પણ ત્રણ લાક્ષણિકતાઓ સમજાવો.

(6) કંપનીથી સમાજ અને રાષ્ટ્રને કયા લાભ મળે છે ?

(7) કંપનીમાં શેરદીઠ મત એટલે શું ?

4. નીચેના પ્રશ્નોના મુદ્દાસર જવાબ આપો :

(1) સહકારી મંડળીના ફાયદા જણાવો.

(2) સહકારી મંડળીની મર્યાદાઓ સ્પષ્ટ કરો.

(3) કંપનીના પ્રકારો સમજાવો.

5. નીચેના પ્રશ્નોના વિસ્તારપૂર્વક જવાબ આપો :

(1) સહકારી મંડળીનો અર્થ સમજાવી તેની લાક્ષણિકતાઓ વર્ણવો.

(2) કંપનીનો અર્થ આપી તેની લાક્ષણિકતાઓ જણાવો.

(3) કંપનીના ફાયદા અને મર્યાદાઓ સ્પષ્ટ કરો.

(4) નોંધણીનું પ્રમાણપત્ર મેળવવાની વિધી જણાવો.

(5) તફાવત આપો : (a) સહકારી મંડળી અને કંપની (b) ખાનગી કંપની અને જાહેર કંપની

પારિભાષિક શબ્દો

સહકાર	: Co-Operation
સ્વૈચ્છિક મંડળ	: Voluntary Association
કાયમી અસ્તિત્વ	: Perpetual Existence
અલગ કાયદેસરનું વ્યક્તિત્વ	: Separate Legal Entity
સામાન્ય મહોર	: Common Seal
કૃત્રિમ વ્યક્તિ	: Artificial Person
કાયદાનું સર્જન	: Creation of Law
વ્યક્તિદીઠ મત	: One Man One Vote
ખુલ્લું સભ્યપદ	: Open Membership
ખર્ચ કરતાં આવકનો વધારો	: Excess of Income over Expenditure
સેવાનો ઉદ્દેશ	: Service Motive
મર્યાદિત જવાબદારી	: Limited Liability
લોકશાહી વહીવટ	: Democratic Management
ખાનગી કંપની	: Private Company
જાહેર કંપની	: Public Company
એક વ્યક્તિની કંપની	: One Person Company
સરકારી કંપની	: Government Company
ભારતીય કંપની	: Indian Company
વિદેશી કંપની	: Foreign Company

●